

ORGOŇOVÁ, Oľga – BAKOŠOVÁ, Jana: Adaptácia neologizmov ako jeden z aspektov ich včleňovania do systému slovenčiny. In: Studia Academia Slovaca. 34. Eds. J. Mlacek – M. Vojtech. Bratislava: Stimul 2005. s. 65 – 102.

Ortograficko-gramatický slovník slovenčiny. A – Ž (používateľská verzia Slovníka súčasného slovenského jazyka). red. M. Sokolová – A. Jarošová. Dostupné na <<https://slovník.juls.savba.sk/>>. [cit. 31. 1. 2025].

RIPKA, Ivor – IMRICHOVÁ, Mária: Kapitoly z lexikológie a lexikografie. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2011.

Slovenský národný korpus – prim-10.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2022. Dostupné na <<https://korpus.sk>>. [cit. 25. 1. 2025].

Slovenský národný korpus – web-7.0. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2024. Dostupné na <<https://korpus.sk>>. [cit. 25. 1. 2025].

Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Ved. red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. 1 087 s.

ŠVANTNER, Pavol: Za hokejom do Toronta. In: SME Blog. Dostupné na <<https://blog.sme.sk/pavolsvantner/cestovanie/za-hokejom-do-toronta>>. [cit. 28. 1. 2025].

Anatomické termíny tarsus a metatarsus a ich slovenské ekvivalenty

FRANTIŠEK ŠIMON (Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach) –
JÁN DANKO (Univerzita veterinárskeho lekárstva a farmácie v Košiciach)

Abstract: J. Ledényi introduced the Slovak term *priehlavok* (Latin *tarsus*) into the first Slovak anatomical nomenclature and created a new term *predpriehlavok* (Latin *metatarsus*) using the prefix *pred-* (in front of). The Latin equivalent, however, has the prefix *meta-* (behind). This is related to the fact that for some terms of limb structures, the position in front of and in behind something can be different depending on the direction of looking. In the Graeco-Latin nomenclature, the object's point of view is indicative, that means the metatarsus is behind the tarsus (Greek *meta-* behind), in the Slovak we look at it the other way around, *predpriehlavok* is in front of *priehlavok*. In Slovak veterinary nomenclature these terms are based on the Slovak term *päta* (heel, calcaneus). The tarsal bones occur from the observer's point of view in front of the calcaneus, so the Slovak equivalent for tarsus is *predpätie* (with Slovak prefix *pred-*, English in front of). The metatarsal bones are located below the tarsus and are called *podpätie* (with Slovak prefix *pod-*, English under-).

Keywords: anatomical nomenclature, Slovak terms *priehlavok* and *predpriehlavok*, Latin terms tarsus and metatarsus

Úvod

Slovenská anatomická nomenklatúra je lingvisticky väčšinou závislá od medzinárodnej anatomickej nomenklatúry. Napriek tomu existujú slovenské termíny, ktoré nemajú celkom rovnakú motiváciu ako grécko-latinská predloha. Jedným z takých termínov je aj slovenský termín priehlavok. Priehlavok je súbor siedmich kostí na chodidle počnúc členkom a päťovou kosťou a jeho pokračovaním je predpriehlavok, ktorý je tvorený piatimi kosťami až po články prstov.

Slovenské termíny priehlavok a predpriehlavok

Na slovo priehlavok máme doklad v Historickom slovníku slovenského jazyka (4. zv., 1995, s. 440; ďalej HSSJ) už z roku 1666¹ s významom „vrchná časť chodidla (od koreňa prstov po členok)“. V Krátkom slovníku slovenského jazyka (4. vyd., 2003) sa priehlavok vysvetľuje ako „vrchná časť chodidla od prstov po členok“, čo zodpovedá vysvetleniu v HSSJ. Toto chápanie však nevychádza z anatomickej terminológie, pretože z anatomického hľadiska tu ide viac-menej o obe kosti spolu, priehlavok aj predpriehlavok. Heslo predpriehlavok sa v slovenských výkladových slovníkoch neuvádza, ale nachádza sa v Ortograficko-gramatickom slovníku slovenčiny (na Slovníkovom portáli JÚLŠ SAV slovník.juls.savba.sk). Do svojho príspevku *Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka* (14) ho v časopise Kultúra slova (roč. 2015, č. 2, s. 127) zaradil aj Matej Považaj s významom „časť nohy pred priehlavkom“. Tento výklad však len mechanicky vychádza z predpony *pred-* a vzhľadom na význam slova priehlavok nie je správny.

Staršia slovenská lekárska literatúra používala sprvu pre priehlavok, resp. predpriehlavok, český termín nárt. Polákovič má len nárt a kosti zánartné (Polákovič, 1920, s. 20, 106), Halaša má nárt, zánartie, ale aj priehlavok (1926, s. 63, 99, 162), u Carmena je horná časť nohy nárt alebo priehlavok (1920, s. 30), Hvozdzik má len priehlavok (1933, s. 478) a podobne Ferianc

¹ Doklad pochádza z rukopisného prekladu diela J. A. Komenského *Brána jazykov otvorená* (lat. Janua linguarum reserata), ktorý vyhotovil F. Bul'ovský.

tvrdí, že nárt je české slovo, po slovensky je to priehlavok (1935, s. 134). Termín priehlavok a predpriehlavok zaviedol do prvej slovenskej anatomickej nomenklatúry J. Ledényi (1936, s. 38, 40) a mal pre to aj lingvistickú podporu. V liste zo 14. júla 1933 nepodpísaný pisateľ z Jazykového odboru Matice slovenskej vyzýva J. Ledényiho na spoluprácu pri zostavovaní slovenského terminologického slovníka. Ako príklad termínu z medicíny uvádza termín priehlavok, pretože „nárt poznajú len na malej časti západného Slovenska², pre terminológiu vybralo by sa slovo priehlavok, ktoré je už ustálené v spisovnej reči“ (Archív Matice slovenskej II 51AY1). Pisateľom listu bol zrejme Henrich Bartek, ktorý významne pomáhal autorovi slovenskej anatomickej nomenklatúry (Švagrovský – Ondrejovič, 2003, s. 201). Napriek tomu Ledényi narazil s termínmi priehlavok a predpriehlavok na odpor. Komisia profesorského zboru Lekárskej fakulty Univerzity Komenského spolu s členmi jazykového odboru Učenej spoločnosti Šafaříkovej, ktorá Ledényiho nomenklatúru posudzovala, obidva odmietla. Odvolala sa na dve zásady, ktorými sa riadila, prednosť majú vraj medzinárodné termíny alebo kalky a dôležitý je úzus na Lekárskej fakulte Univerzity Komenského, a tak navrhla termíny nárt a zanártny (Ustálenie, 1937, s. 339, 441). Ledényi však neustúpil a v odpovedi komisii napísal, že „nárt nie je slovenské slovo, čo uznávajú aj Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1931“ (Ledényi, 1940, s. 210). Ako však konštatuje I. Kutlík, aj po šesťdesiatich rokoch od vydania Ledényiho názvoslovie má český termín nárt v lekárskej a patientskej hovorovej reči značnú vitalitu (1995, s. 35).

Termín predpriehlavok je pravdepodobne Ledényiho novotvar. Keďže slovo priehlavok sa terminologizovalo a termín už mal oproti predošlému úzu užší význam, bol potrebný nový termín pre časť pôvodného priehlavku. Príkladom mu mohol byť latinský termín *antebrachium*, resp. jeho slovenský ekvivalent predlaktie, ktorý sa používal už pred vydaním prvého slovenského anatomického názvoslovie (napr. Šrobár, 1909, s. 304). Neskôr slovenské nomenklatúry potom obsahujú len slovenské ekvivalenty zavedené Ledényim (Anatomické názvoslovie, 1962, s. 51 – 52; Holomáňová–Brucknerová, 2002, s. 59 – 60).

² Toto konštatovanie potvrdzuje aj príslušnosť k lokalite uvedená pri dokladoch v hesle *nárt* v Slovníku slovenských nárečí (2. zv., L – P, 2006), porov. na slovník.juls.savba.sk.

Latinské termíny tarsus a metatarsus

Latinský ekvivalent pre slovenský termín priehlavok je *tarsus*, slovo gréckeho pôvodu, ktoré pôvodne znamená košík. Starogrécki anatómovia totiž pripodobnili tieto kosti pletenému košíku (Liddell – Scott – Jones, 1996, s. 1759). Ekvivalent pre predpriehlavok je termín *metatarsus*, čo je neklasický termín, pretože antická anatómia tieto kosti nerozlišovala. Až v stredoveku vznikol pojem a termín *metatarsus*, ktorý vznikol z gréckeho substantíva *tarsus*, priehlavok, a gréckej predpony *meta-*, ktorá má význam za-. Slovenský ekvivalent je však predpriehlavok, teda má prefix s opačným významom. Súvisí to s tým, že niektoré anatomické termíny označujúce kosti na končatinách vyjadrujú relatívnu polohu, t. j. v samotnom termíne sa vyskytuje názov iného blízkeho anatomického útvaru. Tak ako pri anatomickom postavení sa pravá a ľavá strana vidí inak z hľadiska pozorovateľa a inak z hľadiska samotného objektu, tak pri niektorých termínoch môže byť rozdielna aj poloha pred a za niečím v závislosti od smeru nazerania. Pri grécko-latinskom termíne *metatarsus* je smerodajná anatomická pozícia, teda hľadisko objektu, *metatarsus* sa nachádza za *tarsus*. Podobne na ruke *metacarpus*, zápästie, sa vyskytuje za záprstím, *carpus*. V slovenských termínoch vychádzame z hľadiska pozorovateľa, teda predpriehlavok je pred priehlavkom. Z toho vychádzal aj Ledényi pri spomínanom zdôvodnení termínu priehlavok, keď napísal, že aj keby sme „prijali nárt za tarsus, metatarsalis by musel byť prednártny a nie zanártny“, pretože tieto kosti sú pred nártom (Ledényi, 1940, s. 210). Paradoxne by však dnes toto tvrdenie neobstálo. Česká anatomická terminológia mala totiž pôvodne problém v chápaní slova nárt, napr. O. Herbert v svojom anatomickom slovníku má pre termín *metatarsus* najprv rôzne ekvivalenty kosti přednártní, nártní, zanártní, záprstní (1949, s. 40), neskôr len nártní (zanártní, záprstní) (1955, s. 46). Prvé ucelené české anatomické názvoslovie už má jednoznačne pre priehlavkové kosti (*ossa tarsi*) ekvivalent kosti zanártní, pre predpriehlavkové kosti (*ossa metatarsalia*) ekvivalent kosti nártní (Linc-Fleischmann, 1955, s. 39 – 40). Slovenskému termínu priehlavok zodpovedá český termín zanártí, teda s prefixom za-, a termínu predpriehlavok český nárt, t. j. termín bez prefixu. Aj v češtine ide však o termíny vytvorené z hľadiska pozorovateľa, zanártí (*tarsus*) je za nártom (*metatarsus*).

Veterinárne termíny

Termíny tarzálné a metatarzálné kosti sa vyskytujú aj vo veterinárnej anatomickej nomenklatúre. Slovenské ekvivalenty sa však vôbec nezhodujú s termínmi v humánnej anatómii. Vo veterinárnej nomenklatúre sa vychádza z termínu päta, päťová kosť. Tarzálné kosti sa vyskytujú z hľadiska pozorovateľa pred päťovou kosťou, t. j. z podobného hľadiska ako v humánnej anatómii, takže vo veterinárnej nomenklatúre slovenský ekvivalent pre *tarsus* je predpätie, resp. predpäťové kosti. Metatarzálné kosti sa nachádzajú pod tarzom a nazývajú sa podpätie, resp. podpäťové kosti (Danko – Šimon – Artimová, 2011, s 32 – 33). Čeština používa aj vo veterinárnej nomenklatúre termín nárt a zánárti, resp. pre nárt u koní aj zadní holec (Michal et al., 1970, s. 180), pre zanárti aj termín hlezo (Popesko – Hájovská, 1974, s. 51 – 52).

Záver

Autor prvého slovenského anatomického názvoslovía J. Ledényi pri jeho zostavovaní presadzoval domáce názvy, ktoré mali oporu v spisovnej reči. Jedným z nich bol aj termín priečhlavok pre latinský ekvivalent *tarsus*. Ostatné slovenské termíny, ktoré vychádzali z tohto latinského termínu, boli neskôr utvorené v nomenklatúre deriváciou. V humánnej anatómii je to termín predpriečhlavok, ktorý vznikol prefixáciou, vo veterinárnej anatómii sú to termíny predpätie a podpätie, ktoré vychádzajú zo slova päta a sú tvorené konfixáciou.

LITERATÚRA

- Anatomické názvoslovie. Ed. Ján Horecký. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1962. 575 s.
- CARMEN, Július: Slovenský domáci lekár a radca. 2. vyd. Detroit: Home Doctor Publishing Company 1920. 995 s.
- DANKO, Ján – ŠIMON, František – ARTIMOVÁ, Jozefa: Nomina anatomica veterinaria. Slovenské veterinárske anatomické názvoslovie. Košice: UVLF 2011. 267 s.
- FERIANC, Oskár: Slovenčina prírodopisných učebníc. In: Slovenská reč, 1934/1935, roč. 3, č. 5, s. 134 – 141.
- HALAŠA, Július: Lekársky slovník. (Návrh lekársko-lekárnického názvoslovía). Turčiansky Svätý Martin: Tlačou kníhtlačiarskeho účastinárskeho spolku 1926. 242 s.
- HERBER, Otto: Slovník jmen anatomických. Brno: Nákladem Spolku mediců v Brně 1949. 125 s.
- HERBER, Otto: Slovník anatomických jmen. 2. vyd. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství 1955. 207 s.
- Historický slovník slovenského jazyka. 4. P (poihrat' sa – pytlovať). Red. M. Majtán et. al. Bratislava: Veda 1995. 584 s.

HOLOMÁŇOVÁ, Anna – BRUCKNEROVÁ, Ingrid: *Anatomické názvy II*. Bratislava: Elán 2002. 142 s.

HVOZDZIK, Ján: *Zovrubný slovník. Časť maďarsko-slovenská*. Košice: vlastným nákladom 1933. 977 s.

KUTLÍK, Igor E.: Július A. Ladziansky-Ledényi a jeho *Nomina anatomica*. In: *Slovenská reč*, 1995, roč. 60, č. 1, s. 32 – 49.

LEDÉNYI, Julius: *Nomina anatomica*. Slovenské telovedné názvoslovie. Turčiansky Svätý Martin: Matica slovenská 1935. 243 s.

LEDÉNYI, Július: Slovenské telovedné názvoslovie. In: *Slovenský jazyk*, 1940, roč. 1, č. 5, s. 203 – 211.

LIDDELL, Henry George – SCOTT, Robert – JONES, Henry Stuart: *A Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press 1996. 2042 + XXXI + 320 s.

LINC, Rudolf – FLEISCHMANN, Jaroslav. *Anatomické názvosloví. Díl 1*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1959. 169 s.

MICHAL, Václav a kol.: *Česko-slovenský terminologický slovník z chovu koní s německými ekvivalenty*. Praha: Československá akademie zemědělská. Ústav vědeckotechnických informací 1970. 208 s.

POLÁKOVIČ, Anton: *Lekársky slovník I. diel Maďarsko-slovenský, II. diel Slovensko-maďarský*. Brno: Tlačou občianskej kníhtlačiarne 1920. 191 + 147 s.

POPESKO, Peter – HÁJOVSKÁ, Bibiána: *Nomina anatomica veterinaria*. Bratislava: Príroda 1974. 222 s.

POVAŽAJ, Matej: Slová, ktoré nenájdete v *Krátkom slovníku slovenského jazyka* (14). In: *Kultúra slova*, 2015, roč. 49, č. 2, s. 123 – 128.

Slovníkový portál JÚLEŠ SAV. Dostupné na <https://slovník.juls.savba.sk/>.

Slovník slovenských nárečí. II. L – P (povzchádzať). Ved. red. I. Ripka. Bratislava: Veda 2006. 1 066 s.

ŠVAGROVSKÝ, Štefan – ONDREJOVIČ, Slavomír: Prvé pokusy o slovenskú lekársku a lekárnícku terminológiu. In: *Slovenská reč*, 2003, roč. 68, č. 4, s. 193 – 206.

ŠROBÁR, Vavro: *Ludová zdravotníctvo*. 2. vyd. Turčiansky Sv. Martin: Nákladom Kníhtlačiarneho účastinárskeho spolku 1909. 368 s.

Ustálenie slovenskej terminológie anatomickej. In: Bratislava. *Časopis pre výskum Slovenska a Podkarpatskej Rusi*, 1937, roč. XI, č. 4, s. 438 – 441.